

УДК 332.146:338

Д. С. Богданов,
аспірант, Миколаївський національний аграрний університет
І. В. Гончаренко,
професор, д. е. н., Миколаївський національний аграрний університет

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

D. Bogdanov,
postgraduate student, Mykolaiv National Agrarian University
I. Goncharenko,
professor, doctor of economics, Mykolaiv National Agrarian University

FEATURES OF THE SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF MYKOLAIV REGION

У статті досліджено аспекти розвитку сільських територій Миколаївської області з метою визначення засобів і шляхів подолання проблем, що є на цих територіях. Методологічні особливості цього дослідження базуються на розумінні сільських територій як складних, багаторівневих та багатофункціональних систем, їх стратегічного значення для України в частині забезпечення її продовольчої безпеки, формування та ефективного функціонування соціально і виробничо-сприятливого середовища для сталого людського розвитку на селі та сільських територій загалом. У статті розглянуто сучасний стан та проблеми розвитку сільських територій, а також виявлено основні чинники впливу на формування та використання виробничого і соціального потенціалу українського села в умовах ринкових трансформацій. Сформульовано пропозиції для органів державної влади і місцевого самоврядування.

The article identifies means, ways, and analytical aspect of rural development of Mykolaiv region and overcomes problems that exist in these areas. Methodological features of this study are based on an understanding of rural areas as complex, multi-level and multi-functional systems, their strategic importance for Ukraine in terms of ensuring its food security, development and effective operation and social production and an enabling environment for sustainable human development in the countryside and rural areas in general. In the article current problems of rural Ukraine and region, are found as the main factors of influence the formation and use in industrial and social potential of Ukrainian villages under market transformations. The proposals formulated for the state authorities and local authorities.

Ключові слова: сільська територія, сільський розвиток, сільська територіальна громада, соціальний потенціал, багатофункціональні системи.

Key words: rural areas, rural development, rural communities, social potential, multifunctional system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Одним із найважливіших напрямів аграрної політики, спрямованої на підвищення життєвого рівня населення, є забезпечення функціонування та розвитку сільських територій. Унаслідок тривалого реформування в реальному житті склалася ситуація, коли за розвиток сільських територій відповідальності ніхто практично не несе, села знаходяться в занепаді, а деякі взагалі вимирають. У цих умовах проблема розвитку сільських територій стає вирішальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Вирішенню проблеми організації розвитку сільських територій присвятили праці відомі

вчені економісти-аграрники такі, як: М. Малік, О. Музика-Стефанчук, М. Драгоманов, А. Руснак, В. Юрчишин та інші. Аналіз публікацій цих авторів показав, що це питання є досить актуальним сьогодні. Вирішення цієї проблеми ускладнюється тим, що внаслідок деградаційних процесів велика частина сільських територій опинилась без виробничих структур, які за сприятливих обставин могли б стати системоутворюючими осередками розвитку сільських територій.

Одним з наслідків цього стали великі втрати сільськими громадами їхніх створювальних і відроджувальних потенціалів. Оскільки деградаційні руйнівні процеси на сільських територіях охопили всю країну, вони можуть бути подолані лише за умов відповідно скоординованих, цілеспрямованих рішень на одержання необхідних проміжних і кінцевих результатів практичних кроків і дій на всіх рівнях: національному, макро і мезорівні, регіональному, безпосередньо місцевому, в особі сільської громади.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідити аспекти соціально-економічного розвитку сільських територій Миколаївської області для визначення засобів і шляхів подолання проблем, що є на цих територіях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У сучасних умовах організація розвитку сільської території вимагає вдосконалення системи розв'язання комплексу проблем у сферах розподілу функцій центральної і місцевої влади в моделі управління сільським регіоном, розвитку місцевого самоврядування й громади села; побудови ефективних форм управління аграрним сектором; аналізу використання потенціалу розвитку сільських територій; пошуку методів стимулювання працівників; оптимізації використання земельних ресурсів; доступності соціальних послуг та об'єктів соціальної інфраструктури для всіх груп сільського населення; поширення та адаптації локального практичного досвіду та інше.

Розвиток сільських територій — складний процес, його оцінка й визначення вимагають застосування багатьох критеріїв [1]. Важливим напрямом досліджень сільських територій є подальший аналіз регіональних умов і особливостей їх розміщення. Економічний розвиток сільської території, як і будь-якої іншої соціально-економічної системи, значною мірою залежить від наявності трудових ресурсів відповідної якості, основою їх формування є сільське населення.

Сільськогосподарські товаровиробники Миколаївської області відчувають нестачу фінансових ресурсів для поточної і, особливо, інвестиційної діяльності (в тому числі у галузі соціального облаштування села). Інвестори, що прийшли останніми роками з інших галузей економіки, створюють інтегровані агропромислові компанії з участю підприємств сільського господарства, практично не вкладаючи коштів у комплексний розвиток сільських територій, вони орієнтуються лише на здобуття максимальної вигоди будь-якою ціною і в якій закладено механізми збагачення багатих і зuboжіння бідних. Тому за допомогою сучасного механізму розвитку сільських територій критерій вигоди суб'єктів господарювання на селі має узгоджуватися з принципом партнерства, паритетності й справедливості, а мірилом ефективності цього розвитку мають бути продуктивна зайнятість і реалізація творчого потенціалу жителів села.

У кращому становищі виявилася та невелика частина селян й інших сільських жителів, яким пощастило проживати у сільських поселеннях де збереглися і продовжують функціонувати ефективно діючі виробничо-господарські структури, очолювані соціально, організаційно й економічно вмілими і відповідальними керівниками. Господарюючи краще інших, вони (такі керівники) добровільно поклали на себе всю необхідну чи посилену для них сукупність не тільки виробничих, а й соціальних функцій. Сільські поселення в результаті стали системо-забезпечувальними центрами розвитку кожної даної сільської території та її визначального соціального осередку — місцевої громади [2, с. 4].

Домінуючою тенденцією функціонування на сільських територіях Миколаївської області є знелюднення сіл, передовсім малих. Більшість сільських жителів області проживає в населених пунктах, де чисельність населення становить 300—1000 осіб. У процесі аналізу стану сільських територій основна увага зосереджувалася на індикаторах розвитку з урахуванням пріоритетної ролі в ньому сільськогосподарської діяльності. Хронічною проблемою для сільських територій регіону продовжує залишатись обмеженість фінансових ресурсів сільських рад, які в області у переважній більшості є дотаційними. На великій частині таких територій недостатньо використовують місцеві ресурси розвитку. В окремих селах порівняно велика частина сільських жителів налаштована брати посилену для них участь у підтримці й збагаченні сільських поселень, але організаційна робота у цьому відношенні проводиться мало і недостатньо організовано.

Однією з найприкметніших рис сільських територій є функціонування на них господарств населення. Являючи собою особливий вид приватних форм господарювання на селі, вони стали основою соціально-економічного розвитку сільських територій. У кожному з них та у всій їх сукупності зберігається властива селянам самовіддана робота на землі, завдяки чому в них виробляється 45,9% продукції сільського господарства, у тому числі 74,2% продукції тваринництва (табл. 1).

У регіоні виробляється 6,3% обсягу валової продукції сільського господарства України. За останні 10 років всіма категоріями господарств нарощено обсяги виробництва сільськогосподарської продукції з 4,9 до 7,2 млрд грн., або на 2,3 млрд грн. (52%), в т.ч. у рослинництві — на 89,4%.

У 2015 році в сільському господарстві області вироблено валової продукції на суму 5232,1 млн грн., чим забезпечено приріст її виробництва порівняно з 2014 роком на 17,4%, в тому числі в сільськогосподарських підприєм-

Таблиця 1. Оцінка господарств населення Миколаївської області

	Рік					
	1995	2005	2012	2013	2014	2015
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року; млн грн.)	11957,7	9539,6	10510,4	12597,3	12601,3	15065,0
Частка господарств населення у виробництві с.-г. продукції, %	47,8	60,3	66,4	55,5	55,0	45,9
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	44,0	51,3	61,0	47,1	47,0	36,8
- продукція тваринництва	52,6	73,6	76,0	73,5	72,3	74,2

ствах — на 22,9%, у господарствах населення — на 12,8%.

Важливу роль у розвитку агропромислового комплексу Миколаївщини відіграє галузь тваринництва. Правильне поєднання галузей рослинництва і тваринництва в агроформуваннях дає можливість здійснювати сезонність виробництва, рівномірніше використовувати робочу силу протягом року, домагатися регулярного надходження продукції і грошових коштів.

У 2015 році всіма категоріями господарств, порівняно з попереднім роком, нарощено обсяги валового виробництва молока на 2,1 тис. т, м'яса (реалізація) — на 2,9 тис. т. Всього вироблено 838,2 тис. т молока, м'яса — 98,8 тис. т, яєць — на 846,7 млн штук, вовни — 17 тонн. Стосовно чисельності поголів'я худоби та птиці, то в 2015 році продовжувалася негативна тенденція щодо зменшення поголів'я тварин [3].

Економіка сільських територій Миколаївської області характеризується особливостями — значною мірою схожими з загальнонаціональними тенденціями: практично виключна спеціалізація на сільському господарстві внаслідок відсутності доступних та прибуткових альтернатив, типова для більшості областей України структура виробництва та послуг, низький рівень продуктивності праці та економічної ефективності, що відображаються на якості життя населення та можливостях багатofункціонального розвитку у перспективі.

Надзвичайно загострилися проблеми розширеного демографічного відтворення сільського населення. Це негативно відбилосся на відтворенні людського та трудового потенціалу. Незважаючи на важку, ненормовану працю, селяни отримують менший середній обсяг доходів, ніж міські жителі. Вони також мають гіршу доступність, особливо враховуючи специфіку розміщення, територіальної конфігурації, транспортної забезпеченості, віддаленості обласного центру до навчання, лікування, дозвілля, оздоровлення. Гіршими є показники комунального обслуговування сільського населення. Як менш комфортне оцінюється житло селян. Сільські жителі також відрізняються меншою адаптованістю до ринкової системи господарювання, меншою підприєм-

ницькою ініціативою. Вони менше охоплені (особливо у внутрішніх районах, віддалених селах) інформаційно-консультаційними послугами.

Як наслідок, посилюються негативні тенденції у розвитку сільських територій регіону: скорочення населення, спад виробництва, уповільнення його інтенсифікації, недостатнє впровадження інновацій, слабка диверсифікація економіки, нестійка екологічна ситуація, погіршення соціально-культурного облаштування сіл. Тому понад 60,0 % селян вважають життя у сільській місцевості не престижним [4, с. 54]. Вони сприяють виїзду своїх дітей у міста і не виявляють бажання, щоб вони поверталися у села. При цьому сільські території мають не тільки негативні сторони функціонування, але й суттєві переваги, ресурси та резерви свого розвитку. Про це свідчить здійснений нами SWOT-аналіз їх сильних та слабких сторін (табл. 2).

Збереження і відродження господарств населення може бути забезпечене розробленням та ефективним здійсненням відповідної державної програми.

На нашу думку, до інструментів розвитку сільських територій мають входити:

- стратегічне планування на регіональному рівні;
- регіональний маркетинг;
- диверсифікація сільської економіки;
- державно-приватне партнерство;
- підтримка підприємництва.

Соціально-економічний розвиток Миколаївської області залежить насамперед від фінансових ресурсів територіальних органів управління та їх ефективного використання. Вирішальне значення для забезпечення фінансової основи місцевого самоврядування мають здебільшого доходи місцевих бюджетів. Адаже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів. Загальним стратегічним напрямком має бути посилення зацікавленості місцевих органів влади у залученні якомога більше самостійних ресурсів, зростанні ролі власних джерел наповнення місцевих бюджетів.

Таблиця 2. SWOT-аналіз сильних та слабких сторін функціонування сільських територій Миколаївської області, 2016 р.

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Великі просторові масштаби • Рівнинність ландшафтів • Значний природний ресурсний потенціал • Велика землезабезпеченість та розораність угідь • Наявність зрошуваних масивів • Переважаючий розвиток сільського господарства • Історичний досвід господарювання у населення, його високий освітній та професійний рівень • Значна кількість молодих (до 100 років), сучасно спланованих сіл • Наявність попиту на робочу силу • Великий споживчий аграрний ринок • Функціонування органів управління, узгодженість їх дій • Виділення бюджетних коштів для підтримки аграрного виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> • Одноманітність ландшафтів • Нерівномірне розміщення та недостатність водних ресурсів • Зниження стійкості агроландшафтів та деградація земель • Занепад зрошуваного землеробства • Слабка диверсифікація економіки • Недостатній розвиток сільського туризму • Недостатні умови перекваліфікації кадрів • Старі стандарти умов проживання та житло-забезпечення • Безробіття, низькі доходи населення • Слабке логістичне обслуговування, незбалансовані продовольчі потоки • Наявність депресивних територій, вимираючих сіл

Отже, на сьогодні необхідно розробити і запровадити систему фінансового вирівнювання, яка передбачатиме процедури погодження з місцевим самоврядуванням у справі перерозподілу фінансових ресурсів. Формуючи дохідну базу місцевих бюджетів, на етапі нестабільності та незначущості власних доходних джерел, не слід обмежувати роль державних дотацій та субвенцій, оскільки лише таким чином держава може впливати на розвиток місцевого самоврядування [5, с. 246]. При цьому значно розширити доступ органів місцевого самоврядування до внутрішнього ринку позичкового капіталу.

ВИСНОВКИ З ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз та оцінка сучасного стану сільських територій досліджуваної області відображають продовження прояву на істотно переважній більшості з них деградаційних процесів соціального, виробничо-господарського, природоохоронного та іншого змісту й характеру. Найбільш загрозливими у цьому відношенні є масове вимирання сільських поселень з небезпекою відмирання частини з них, втрата сільськими поселеннями демографічно-відтворювального потенціалу, зниження продуктивної здатності частини сільських домогосподарств. Проте і за цих обставин значна частина базових сільських територій все ще зберігає відроджувальний потенціал. Але він здатний проявитися й забезпечити очікувану віддачу лише за обставин зацікавлено-активної державної підтримки розвитку сільських територій з одночасним включенням у відповідні процеси місцевих ресурсів. У тому числі активізації участі місцевих громад у відроджувальні процеси.

Література:

1. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до

2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. — Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/16025>

2. Юрчишин В.В. Сільські території як системо-утворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. — 2005. — № 3 (125). — С. 3—10.

3. Статистичні матеріали офіційного сайту Головного управління статистики Миколаївської області [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.mk.ukrstat.gov.ua/stat_2016.htm

4. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. — 2010. — № 5. — С. 51—55.

5. Руснак А.В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій / А.В. Руснак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1. Економічні науки. — Полтава: ПДАА. — 2012. — С. 244—248

References:

1. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2016), "The concept of the State Target Program of sustainable rural development for the period until 2020", available at: <http://minagro.gov.ua/node/16025> (Accessed 20 Sept 2016).

2. Yurchyshyn, V.V. (2005), "Rural areas as system-factors of development the agrarian sector", *Ekonomika APK*, vol. 3 (125), pp. 3—10.

3. Holovne upravlinnia statystyky u Mykolaivsk'ij oblasti (2016), Statistical information, available at: www.mk.ukrstat.gov.ua/stat_2016.htm (Accessed 20 Sept 2016).

4. Malik, M.J. (2010), "To the question of sustainable development of rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 5, pp. 51—55.

5. Rusnak, A.V. (2012), "The functions, tasks, factors of functioning and sustainable development of rural areas", *Naukovi pratsi Poltav's'koi derzhavnoi ahrarnoi akademii*, vol. 1, pp. 244—248.

Стаття надійшла до редакції 13.10.2016 р.